

**Verney Lovett Cameron, *Türkler Arasında*, çev. Sema Özgün,
İstanbul: Dergâh Yay., 2018, 120 s.**

Zeynep Dağınık
(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

Tarih araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardan biri olan seyahatnameler, seyahatçıların gezmiş olduğu memleketlerde tanıklık etmiş olduğu olayları, bilgi, yaşayış ve anlayış farklılıklarını yazdığı eserlerdir. Osmanlı döneminde eğitim, memuriyet, sürgün, iş bulma, irşad, hac gibi sebeplerle seyahat edilmesine rağmen XIX. yüzyıla kadar az sayıda seyahatnâme yazılmıştır. Bunun en bariz sebebi, yer yer bu seyahatlere farklı yerleri görmek ve anlatmak gibi bir amaçla çıkılmamasıdır.¹ Fakat yeniçağ Avrupalılarının seyahatnâmeleri, dünya seyahatnâme literatürü içinde önemli bir hacme sahiptir. Batı dünyası özellikle son dört beş asırdır kendisinin dışındaki dünyayı keşfetmeye çalışmış, bunun için de seyyah, misyoner, tacir, sanatçı, diplomat gibi farklı meslek gruplarından kişilerin gözlem, bilgi ve tecrübelerinden istifade etmiştir. Batı Avrupalı seyyahların eserlerinin Şark toprakları hakkında bilgi vermelerinin yanı sıra asıl mühim özellikleri Batı insanının dünya görüşünü ve zihniyet yapısını yansıtan eserler olmalarıdır.²

Bu metinde tanıtıp, analiz edeceğimiz eser Dergâh Yayınları'nın "Batının Gözüyle Türkler Serisinin" ikinci kitabı olan *Türkler Arasında [Among the Turks]*'dir. Kitabın yazarı, Afrika'ya yaptığı ilk keşif gezileriyle ve Afrika hakkındaki kitaplarıyla tanınan İngiliz seyyah Verney Lovett Cameron (1844-1894) Afrika'yı Ekvator boyunca doğudan batıya geçen ilk Avrupalıdır. Afrika keşiflerinin en çok bilinen isimlerinden biri olan Cameron, Afrika'nın coğrafi sorunlarının yanı sıra bölünmeye kadar meydana gelen siyasî gelişmelerle de bağlantısı olan biridir. Cameron gerçekleştirdiği seyahatler, keşif hikayeleri hakkında eserler kaleme alması ile iyi bilinirken, onun kurmaca metinler yazması gözden kaçan bir husus olmuştur. Yaşadığı Viktorya dönemi keşif kültürünün önemli bir özelliği olan kurguya dönüş ile de bağlantılı olarak kurmaca eserler kaleme almıştır.

Kurgusal bir seyahat kitabı olan *Türkler Arasında* 1700 yılında doğmuş olan William Hobbes adlı Levant taciri bir kaptanın çıktığı sefer sırasında Türklere esir düşmesini ve esaret günlerini konu almaktadır. Trabzon, Erzurum ve Urfa'ya giden kaptan buralarda yaşayan halkları; Türkleri, Kürtleri, Ermenileri gelenek ve görenekleriyle anlatmaktadır. Eserin orijinali İngilizce olarak *Among the Turks* başlığıyla 1889 yılında basılmıştır.

Kurmaca karakterimiz olan William Hobbes'in babası gemi levazımatçısıydı. Vaftiz babasının Altıngöy adlı gemisiyle Yakındoğu'ya 4 seferde bulundu. Bu seferler sırasında denizcilik tecrübesi edindi. Daha sonra vaftiz babasının isteğiyle başka gemilerle denize açıldı. Halep'teki Türk Ticaret Şirketi'nin fabrikası için gerekli malzemeleri taşıdığı sıra-

¹ Menderes Coşkun, "Seyahatnâme", *DİA*, İstanbul, 2009, c. 37, s. 13.

² İlber Ortaylı, *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazını*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2017, s. 75.

da Türklerle olan münasebetleri başladı. Yolculukları sırasında şiddetli fırtına sebebiyle gemileri zarar görmesine rağmen uygun esen rüzgarla Malta Limanı'na kısa sürede ulaşarak hasarlarını onardılar. Malta'dan İskenderun'a giderken esaretten yeni kurtulmuş iki Halepli Türk yolcuyu gemilerine aldılar. Kitapta, Hobbes'in bu yolculara gösterdiği nezaket ve verdiği destek karşılığı çeşitli hediyeler aldığından bahsedilmektedir.

Eserde, yazar Osmanlıların otoritesine ve denizlerdeki hakimiyetine vurgu yapmaktadır. Mesela ikinci bölümde, Yunan korsan gemisinin Osmanlı sultanının teknelerinden biriyle karşılaşma korkusuyla yönünü değiştirdiğinden bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde bahsedildiği üzere seyyahın da bulunduğu gemi İskenderun'a vardığında lekeli humma salgını baş gösterir, birinci ve ikinci kaptan ve mürettebattan pek çok kişi ölür. Bu durumda geminin idaresini William Hobbes devralmıştır. Ancak sert fırtına sebebiyle geminin hakimiyetini sağlamakta zorlanmış, kayalara doğru sürüklenmişlerdir. Bu sırada gemideki mürettebat hem sarhoşluğun getirdiği şaşkınlık hem de ölüm korkusu ile çeşitli taşkınlıklar yapmıştır ve bazıları dikkatini kaptan Hobbes'e yoğunlaştırarak 'uğursuzluk getiren Yunus Peygamber' olduğu düşüncesiyle onu denize atmışlardır. (s. 21)

Hobbes dalgaların onu sürüklemesiyle adını bilmediği bir adaya ulaşır. Adanın yerleşimcileri tarafından esir alınır ve buradan sonra William'in esirlik dönemi başlar. Birkaç gün bilmediği bir köyde esir tutulduktan sonra ülkesine gitmek üzere yol hazırlığı yapan Tahranlı tacir Ali Han'a satılır ve tekrar gemi yolculuğu başlar.

Yolculuk esnasında denizcilik alanında bilgili olduğunu fark eden Ali Han, Hobbes'in kaptana yardım etmesini ister. Reis, Hobbes'in İngiliz bir denizci olduğunu ve ücret talep etmeden bilgisiyle onlara destek olacağını belirtince bu teklifi kabul eder. Burada dikkat çeken husus, reisin esir olan kimsenin yardım teklifine ilk önce olumsuz bakarken İngiliz denizci olduğunu ve ücret talep etmeyeceğini öğrenince kabul etmesidir. Hobbes yolculuğu sırasında çeşitli entrikalarla karşılaşır.

Eserin yedinci bölümünde, William Hobbes Osmanlı Valisi Faik Paşa ile İranlı tacir üzerinden Sünni ve Şiiler arasındaki düşmanlığa, mezhep çatışmasına dikkat çekmiştir. (s. 45) Acem gibi giyindiği için birkaç kişinin hakaret dolu sözlerine maruz kaldığını belirtmiştir. (s. 59) Sekizinci bölümde ise denizci William Hobbes, Nuh Peygamber'le ilgili Müslüman yoldaşlarının inanışlarından bahsetmiştir. Eserde, genel olarak Hobbes'in Türk-Müslüman inanışlarına dikkat çektiği, ara ara kendi Hristiyan inanışlarına da atıfta bulunduğu gözlenmektedir.

Eserde Osmanlı şehirleri, Osmanlı halkları hakkında da gözlemler yer almaktadır. Yeniçeriler ve beylerin yandaşlarının kavga etmeleri (s. 45), yeniçerilerin gece yarısı sarhoş olup sergiledikleri pervasız davranışları (s. 50) eserde Osmanlı askeri hakkında bahsedilen çeşitli gözlemlerden birkaçıdır.

Kitaptaki olay örgüsüne geri dönecek olursak, William sıcakkanlı ve yumuşak huylu kabile arkadaşı Musa'nın aslında etrafa korku salan çete lideri Kara Yusuf'tan başkası olmadığını, Erzurum valisinin ve yeniçerilerin de olduğu tüccar kafilesinin arasına Musa rolüyle girip kendini kamufle ettiğini öğrenir. Kara Yusuf'un asıl amacının kış mevsiminin zorlu şartlarından faydalanarak kafilenin mallarına el koymak olduğunu anlar. Hobbes yolculuğu sırasında karşılaştığı bu ve benzeri entrikalardan bahseder. Kitap bu yönüyle akıcılık kazanmıştır.

İran kralının tacirleri, Erzurum Paşası ve yeniçeriler Kara Yusuf çetesi tarafından esir alınır. İranlı tacir Ali Han, William'ı Yusuf'un adamlarına karşı dikkatli olmasını söyleyerek mektubunu iletmek üzere İranlı tacir Şahnavaz Han'a gönderir. Buradan da Şahnavaz Han, William'ı mücevherleri satın alması ve kendini himaye etmesi için Ermeni George Boyajan'a [Kevork Boyacıyan] gönderir. Ali Han'ı kurtarmak için geri dönmeye çalışırken bayıldığını ve uyandığında Kara Yusuf ve çetesinin İskender Bey ve adamları tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Daha sonra kendisini kurtardığı için teşekkür etmek üzere yanına gittiği İskender Bey'in yedi-sekiz kişinin hizmet ettiği 12-13 yaşlarında bir çocuk olduğunu görünce hayrete düşer. İskender Bey'in himayesinde William Hobbes Urfa'ya gider. Diyarbakır, Mardin, Nusaybin üzerinden Bağdat şehrine varır. Orada Bay Lawson ve Bay Oliver adlı iki Avrupalı ile karşılaşır ve onlara hikayesini anlatır. Boyacıyan'ın himayesinde olduğu için masrafları karşılanarak İngiltere'ye ulaştırılacağına dair söz alır. Yaklaşık bir yıl süren yolculuk sonunda Basra'dan Bombay'e oradan da bir filo ile vatanına, İngiltere'ye döner. Son bölümün başlığı olan "Ev gibisi yok" okuyucuyu gülümsetiyor. Başından geçen birçok maceradan sonra evine dönen denizci William Hobbes sevinçle ailesine kavuşur.

Eserde seyyahın yer yer tasvirlerle, mekân betimlemelerine, gezdiği yerlerin iklimlerine kadar pek çok ayrıntıyı verdiği görülebilir. "Erzurum uzaktan güzel görünmesine rağmen bütün Doğu kasabalarında olduğu gibi yakından tanıdıkça o kadar da beğenilmiyordu. Sokaklar evlerin bütün çöpü için bir depo gibi görünüyordu." (s. 61) ve benzeri cümlelerden Hobbes'in Doğu kasabalarına karşı önyargılı olduğu söylenebilir. İnsanların giyim kuşamlarına, konuşmalarına olan dikkati gözden kaçmıyor ve bu noktalardan hareketle nereli olduklarına dair etraflıca yorumlarda bulunuyor. Diyarbakır hakkında duyduklarını "ünlü ve çok eski Diyarbakır şehrine, bir başka deyişle Kara Amid olarak bilinen şehre geldik, burası için bir atasözünde 'taşları kara, suyu kara, köpekleri kara ve insanların kalpleri kara' deniliyordu, ilk üçünün doğruluğunu teyit edebilirim, fakat çok şükür ki sonuncunun doğruluğunu imtihan etme imkânımız olmadı." (s. 68) diye aktarır. Diyarbakır'ın Hristiyanlığın çok eskiden yerleştiği ve geliştiği şehirlerden biri olduğunu da ekler.

Kitapta olay örgüsünde bir kopukluk olması da dikkat çekmektedir. Mesela Ali Han'ın başına ne geldiğini öğrenemiyoruz ve yazarın zaman zaman olay akışını kesip alakasız bilgiler verdiği görülmektedir.

Yazarın eserinde bahsettiği şehirlerin tarihi hakkında malumat sahibi olduğu görülmektedir. Örneğin, Diyarbakır'ın Hristiyanlık geçmişinden bahsettikten sonra eski zamanlarda Diyarbakır'ın kiliselerle dolu olduğunu fakat şimdi bir kısmının Türkler tarafından silah deposu olarak kullanıldığını, çoğunun ise camiye çevrildiğini iddia eder. (s. 69) Mardin'i ise Sultan Bayezid'i esir alan Timurlenk'in saldırılarına karşı dimdik ayakta duran bir kaleye benzetmiştir. (s. 104)

Yazar, yer yer Müslüman örf ve adetlerine yer vermektedir: İskender Bey yorgun olduğunu ve haremine gideceğini söyleyince William şaşırır ve beyin yardımcısına, İskender Bey'in evli olup olmadığını sorar. Yardımcısı da gülümseyerek, "Evli mi! Hayır! Siz, Frenk bir gâvur olmanıza rağmen, bir erkek için ev ahalisine ait kadınları isimleriyle belirtmenin doğru olmadığını bilmeniz gerekir. İskender Bey'in haremî annesi, kız kardeşleri ve onların hizmetçilerinden oluşur." (s. 81) Yazar, Müslüman erkeklerin haremde yaşayan kişilerin adlarını bir yabancıya söylemeyi doğru bulmadıklarına işaret etmektedir.

Yazar kurmaca karakteri Hobbes'i Türklük ve Müslümanlık konularında tarafsız tutmaya çalışırken, kendi görüşlerini yan karakterler üzerinden yansıtmıştır. Örneğin, William Hobbes Urfa'dayken İbrahim Peygamber'in Nemrut tarafından ateşe atılması vakasını Derviş adlı karakterden dinledikten sonra Hobbes'in rehberi şöyle bir yorumda bulunuyor: "Gördünüz mü Müslümanlar her menkıbeye nasıl da inanıyorlar ..." (s. 100) Ancak rehber hemen ardından Edessa'nın tarihi hakkında Hristiyan inancına dayalı menkıbevî bilgiler verir ve kitaptaki ana karakter olan Hobbes bu bilgilere inanır. Yine, yazar yan karakterler üzerinden Hristiyanlık inancına atıflarda bulunmaktadır: "Tanrı'nın oğlunun yeryüzünde olduğu zamanlarda Edessa'da hüküm süren Abgar adlı bir kral vardı. Cüzzamlıydı ve huzuruna gelenler kendisine Judea'da hastalıkları, körleri, topalları ve cüzzamlıları iyileştiren bir peygamber olduğunu söylediler..." (s. 101) Yazar genel olarak tarafsız bir tutum takınmaya çalışsa da yer yer Araplar ve Türkler hakkında olumsuz yorumlarda bulunması ile dikkat çekmektedir. (s. 69, 80, 104)

Sonuç olarak Verney Lovett Cameron'un *Türkler Arasında* isimli kurgusal nitelikli seyahatnâmesi bu metinde incelenmiştir. Yazarın 'gerçek ve basit tarih kitabı' (s. 120) olarak adlandırdığı bu kitabın hiçbir yerinde tarih belirtilmemiştir. 1844 yılında doğan kâşif Lovett Cameron, bu eserde 1700'lü yıllarda yaşamış William Hobbes adlı Frenk denizci üzerinden Osmanlı topraklarında başından geçen maceraları anlatmıştır. Kitabın son paragrafında da ifade edildiği gibi yazarın amacı uzak memleketleri gezme fırsatı olmayanlara gezdiği yerlerde yaşadığı maceraları, ilginç olayları, gözlem ve tecrübelerini anlatmaktır. 19 kısa bölümden oluşan bu eser, seyahat kitapları içerisinde sürükleyici anlatımı ve muhteşemiyatı sayesinde okuyucuyu etkilemektedir.